

A. G. Morozov, J. A. Fedorenko

DEVELOPMENT OF MARKET RELATIONS IN THE UKRAINIAN VILLAGE OF THE INDEPENDENCE PERIOD

Introduction. Transformation processes going on in the agricultural sector of Ukraine in the Independence period resulted in the radical changes in the Ukrainian village. The brightest evidence of this is the formation of market relations in the rural area.

Purpose. On the basis of the sources and materials involved to prepare the article, operating the newest principles and methods of scientific and historical knowledge to research development of market relations in the Ukrainian village of the Independence period.

Methods. There were used historical-statistic, institutional, systemic and problematic-chronological methods as well as comparative statement and generalizing inference.

Results. 18 January, 1995 Decree by the President of Ukraine On the Measures on Reformation of Agrarian Relations laid the basis for the formation of market relations in the village in Ukraine. According to it, the government had a special task – to stop vigorous escalation of disparity of price for the industrial and agricultural products. To decide it, a range of activities were to be conducted.

The thing was that in the beginning of the XXI century the agricultural sector was not enough integrated into the world food market which could be seen by the little share of export in the gross sphere of production. The development of the agricultural market infrastructure was also insufficient which not only hindered agricultural products sales but also favored creation of shadow schemes of its sales avoiding state interests.

Taking into consideration the above said, in the beginning of the XXI century the operation of the basic elements of the agricultural market infrastructure was organized. First and foremost, it concerned the wholesale markets of agricultural products, agricultural trade cooperatives, exhibitions and fairs, the agrarian exchanges. Almost all its elements because of poor state assistance and the deficient tax system and shadow schemes of domestic and external trade operated ineffectively.

Conclusions. Such transformations in the village resulted in the formation of market relations. An attempt to create agricultural market infrastructure was made. Its elements should have helped both the villagers and agricultural communities to sell products. However, the operation of market infrastructure from the objective and subjective reasons happened to be not effective.

УДК (94+63)(438)

3. В. Священко

доктор історичних наук, професор, професор кафедри загальної історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛЬЩІ

Проаналізовано вплив на розвиток сільського господарства країни вступу Польщі до Європейського Союзу. Висвітлено динаміку змін, які відбулися в аграрному секторі. Обґрунтовано висновок про позитивні та негативні наслідки вступу Польщі до ЄС у контексті розвитку її аграрного сектора.

Ключові слова: Польща, сільське господарство, Європейський Союз, дотації, аграрна продукція.

Постановка проблеми. Сільське господарство відіграє надзвичайно важливу роль у соціально-економічному й політичному житті польської

держави. Крім того, сільське господарство є своєрідним фундаментом для багатьох інших галузей польської економіки. Зважаючи на це, ситуація в сільському господарстві країни була й залишається надзвичайно важливим критерієм успіху польської політики євроінтеграції. Сучасна Польща демонструє стале економічне зростання, вирішення більшості соціальних проблем, зростання економічного потенціалу сільського господарства та запровадження новітніх енергозберігаючих технологій і форм господарювання. Її досвід викликає потребу у ретельному дослідженні та використанні напрацьованих українському повсякденні, враховуючи українську євроінтеграцію. Зважаючи на те, що сільське господарство лишається однією з найважливіших галузей економіки України, тема нашого дослідження є досить актуальною. Досвід Польщі доводить, що запровадження продуманого комплексного підходу до розвитку аграрного виробництва дає позитивний результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню європейського досвіду розвитку сільського господарства Польщі присвячено праці С. Бочарова [1], Л. Лисенко [2], Л. Марчук [3], Є. Машенко [4], І. Селіванової-Зеркаль [5] та ін. Почали досліджувати зазначену проблему і польські вчені, серед яких вирізняється праця Тереси Яблонської-Урбаняк [6]. Таким чином, зазначена проблема є актуальною і заслуговує на більш серйозну увагу з боку українських науковців.

Мета. Автор статті ставить за мету проаналізувати вплив вступу Польщі до Європейського Союзу на розвиток сільського господарства країни, виокремити позитивні й негативні наслідки євроінтеграційних процесів в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. 1 травня 2004 р. Польща стала членом ЄС, посідаючи серед 27 країн 6-е місце за загальною чисельністю населення і перше за чисельністю сільськогосподарського населення, а також друге місце (після Румунії) за кількістю фермерських господарств. Зайняті громадяни в сільському, мисливському, лісовому господарстві й рибальстві в 2,5 рази перевищували частку працюючих в цих секторах в ЄС [4, 11]. Перед країною постала необхідність організаційно-економічної перебудови сільського господарства, яка передусім детермінована була потребою його перетворення на складову ланку єдиної системи аграрного виробництва в межах ЄС, наближення рівня його розвитку до стандартів Євросоюзу. Зважаючи на актуальність цієї проблеми, у Польщі було створено спеціальну установу – Агенцію реструктуризації і модернізації сільського господарства. Структурна перебудова сільського господарства була спрямована на формування господарств із високим рівнем товарності, поліпшення їх внутрішньої інфраструктури, розвиток кооперативних форм організації виробництва з метою створення й удосконалення інфраструктури загальної користувачів: електромереж, агротехсервісу, автомобільних доріг, систем меліорації земель тощо.

Річ у тім, що основні напрями і пріоритети аграрної політики Польщі мали повністю відповідати цілям САП ЄС, які визначено ст. 33 Договору про заснування Європейської Спільноти, а саме: а) підвищенню продуктивності сільського

господарства через сприяння технічному прогресу; б) раціональному розвитку сільськогосподарського виробництва; в) оптимальному використанню всіх факторів виробництва, особливо робочої сили; г) забезпеченню належного рівня життя селян, зокрема збільшуючи особистий дохід працівників галузі [7, 57].

Зі вступом до ЄС у Польщі зберігалися відносно вигідні умови для ведення землеробства. Площа сільськогосподарських угідь на душу населення тут була більшою, а іноді і значно більшою, ніж в інших країнах Євросоюзу, і досягла 0,39 га. Водночас середньостатистичне селянське господарство могло володіти лише 6,38 га сільськогосподарських угідь, тобто приблизно в 10 разів менше, ніж у Великобританії, в п'ять разів менше, ніж у Франції і Данії, і у тричі менше, ніж у Німеччині, Бельгії і Голландії [8, 94]. Переважання дрібних господарств свідчило про неефективність структури землекористування, зниження продуктивності середнього індивідуального господарства. Як і у більшості «нових» членів ЄС, ринок землі у Польщі складався досить суперечливо, що пов'язувалося з відсутністю фінансових засобів і очікувальної позиції селян, збереженням обмежень попиту з боку вітчизняних і іноземних інвесторів [5, 122].

З перших місяців членства Польщі в ЄС її селяни отримали грошові виплати з бюджету об'єднаної Європи. Ці виплати становили 44,46 € за 1 га сільськогосподарських угідь у 2004 р., 57,42 €/га – у 2005 р., 69,57 €/га – у 2006 р., 78 €/га – у 2007 р. Однак, ураховуючи доплати з державного бюджету, фонду розвитку села та сільської місцевості, а також спеціальні дотації на виробництво певних видів продукції (пшениці, кукурудзи, олійних культур, тютюну, хмелю, льону, коноплі, картоплі тощо) реальні дотації були більшими [1]. Фінансування програм адаптації сільського господарства до стандартів Євросоюзу здійснювалось солідарно, але за різного співвідношення, наприклад, за результатами 2004 – 2006 рр.: з бюджету Польщі – 30%, з бюджету Євросоюзу – 70% [9, 62].

З 1 серпня 2004 р. почав діяти механізм виплати структурних рент (renta strukturalna) для польських аграріїв. На такі виплати мали право селяни, які досягли віку 55 років та продали або передали у спадок своє господарство в цілісному вигляді. Рента надавалася лише одному співвласнику господарства. Мінімальна сума ренти станом на 2005 р. становила 1 180 злотих за місяць (274 євро), максимальна – за певних обставин – могла сягнути 2475 злотих (576 євро). 80% із цих коштів надав Європейський Союз із власного бюджету, 20% – надійшло з державного бюджету Речі Посполитої [1].

Крім того, з бюджету ЄС виділялися чималі гроші на модернізацію аграрного сектора країни. Зокрема, на програму «Розвиток сільської місцевості» Європейський Союз у 2004 – 2006 рр. надав 2,8 млрд. євро, ще 700 млн. євро на реалізацію програми надійшло з бюджету Польщі. На реалізацію заходів у межах програми «Реструктуризації і модернізації тваринницького сектору та розвитку сільської місцевості» з бюджету ЄС було спрямовано 1,19 млрд. євро, з державного бюджету країни – 0,59 млрд. євро [1].

Успішно почала розвиватися й зовнішня торгівля Польщі продовольчими товарами. Цим видом діяльності опікувалася Агенція сільськогосподарських

ринків. Позитивні зміни з'явилися вже у 2004 р., коли Польща вперше стала експортером сільськогосподарських харчових продуктів (м'яса, молока, масла, сирів, яєць, овочів, злаків), досягнувши позитивне сальдо на рівні 0,5 млрд. євро. Упродовж десятилітнього членства в ЄС експорт сільськогосподарських харчових продуктів зріс у п'ять разів з 4,0 до 20,4 млрд. євро. На зростання експорту вплинула передусім велика пропозиція сільськогосподарських харчових продуктів, великий попит в країнах ЄС, вигідні ціни та якість польських продуктів [4, 14].

Результати експортної аграрної політики Польщі говорять самі за себе: ставши членом ЄС, країна вперше досягла профіциту в торгівлі сільськогосподарськими товарами з більшістю країн Євросоюзу. Після 2004 р. Польща щороку подвоювала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі продовольством. Збільшення продажу сільськогосподарської продукції, а також субсидування з боку ЄС значно підвищили доходи польських селян.

Своїми успіхами виробники продовольчої продукції значною мірою зобов'язані продуманій експортній політиці, яка включала різноманітні заходи щодо регулювання сільськогосподарського виробництва та аграрних ринків. До цих заходів можна віднести інтервенційні закупівлі й подальшу реалізацію продовольчої продукції, нагромадження резервів, бюджетні дотації, прямі доплати фермерам, мобілізацію коштів для розвитку сільських територій за допомогою фондового ринку тощо [3].

Однак, зазначає С. Бочаров, далеко не всю аграрну продукцію польські селяни змогли вільно продавати на європейському ринку. Виробництво деяких видів продукції було обмежене квотами. Так, у 2006 р. виробництво молока у Польщі перевищило узгоджені з ЄС річні квоти (8,964 млн. т та 416 тис. т резерву) на 290 тис. т, через що фермери сплачували 0,39 злотого за кожен кілограм продукції, проданої понад встановлені ліміти. Усього польські аграрії заплатили 64 млн. євро штрафу [1].

Разом із тим, у 2013 р. надходження від експорту сільськогосподарських харчових продуктів сягало 20,4 млрд. євро, що на 14,2% більше ніж у 2012 р. Унаслідок перевага експорту над імпортом досягла максимального значення 6,1 млрд. євро [4, 14].

Дотування сільгоспвиробників та відкриття європейських ринків призвело до підвищення закупівельних цін на польську сільськогосподарську продукцію. Спостерігалось зростання реальних доходів польських селян. Дослідники відзначають, що найбільше зросли доходи великих та середніх господарств, тоді як фінансовий стан дрібних господарств здебільшого погіршився. До першої категорії відносять 220 – 250 тис. господарств, які постачали на аграрний ринок 2/3 від усієї виробленої в країні сільськогосподарської продукції. Водночас загальна кількість господарств площею понад 1 га у 2007 р. склала 1,801 млн. Як наслідок, зросла частка господарств, які виробляли аграрну продукцію лише для власних потреб – з 52% у 2003 р. до 60% у 2006 р. Найбільш суттєво скоротилися доходи фермерів, які спеціалізувалися на вирощуванні пшениці та цукрових буряків, збільшилися – в аграріїв, які зробили ставку на виробництво м'ясо-молочної продукції [1].

Аграрна політика ЄС передбачала низку заходів, спрямованих на розвиток сільських територій, сіл країн-членів і претендентів. Польща в процесі підготовки набула корисний досвід зі створення системи місцевого самоврядування. Першим важливим кроком стало створення незалежного базового рівня територіального устрою країни (гміни) і наділення його реальною владою. Вона стала найбільшим надавачем послуг і головним партнером у вирішенні основних життєво необхідних питань для своїх громадян. Була проведена децентралізація адміністративно-територіальних одиниць. Кількість гмін різко скоротилася. У середньому на один повіт припадало вісім гмін, у кожній з яких в середньому було дев'ять населених пунктів. Польська гміна у середньому мала 110 кв. км території і 10,4 тис. населення [5, 124].

З бюджету ЄС 2006 р., що становив 121 млрд. євро, 36% спрямовувалося на розвиток сільського господарства і 11% на облаштування сільських територій. Загалом на перспективну програму Розвитку сільських територій, що розрахована на 2007–2014 рр., виділялося 69,75 млрд. євро (у цінах 2004 р.) [5, 124]. З огляду на це, можна припустити, що такі заходи сприятимуть стримуванню міграційних процесів, збереженню зв'язку сільських жителів із сільгоспвиробництвом.

Польщею був набутий досвід зі створення організаційної бази для розповсюдження принципів суспільної самоорганізації, характерний для більшості розвинутих країн Європи. Територіальні одиниці набули реального впливу на прийняття та реалізацію управлінських рішень. Було створено сприятливі умови для впровадження в життя новаторських задумів, що стосувалися розвитку самоврядних інституцій – гмін, спілок, товариств та неурядових організацій. Було впорядковано систему бюджетного планування та раціоналізовано структуру державних доходів і видатків [10, 24].

Базовою одиницею сільського самоврядування Польщі виступали 308 гмін. Формування кордонів відповідно до Європейської хартії органів місцевого самоврядування проводилося на основі референдуму. Функція громадської репрезентації її мешканців покладалася на раду. Колегіальний орган – правління гміни обиралося шляхом таємного голосування з депутатів. Головою правління був вїйт, що мав не лише функцію голови колегіального органу, але й власні повноваження [10, 28–29].

У Польщі всі господарства мають реальну можливість залучати бюджетні асигнування при дотриманні вимог відповідної програми, кваліфікованого оформлення заявки на участь у ній та своєчасного звіту про їх використання. Тут причиною відмови щодо участі сімейного господарства в тій чи іншій програмі не може бути відсутність коштів у державному бюджеті. Саме завдяки цьому держава створює більш-менш однакові умови для економічної конкуренції товаровиробників [9, 60].

Згідно з оприлюдненим у Польщі 2013 р. рапортом Головного статистичного управління про життя працівників сільськогосподарського сектора економіки, польські аграрії щороку стають молодшими понад 70% мають менше ніж 55 років, а 35% – менше 40. Вже 58% мають середню або вищу

освіту, тоді як 4 роки тому – 44%. Змінюється і менталітет. Якщо раніше головними цінностями для працівників сільського господарства були безпека родини, комфортне сільське життя, то тепер – матеріальна ситуація, забезпечення стабільного майбутнього дітям та гідної пенсії собі. Також 48% польських аграріїв оцінило свою матеріальну ситуацію як задовільну, а це вищий показник, ніж серед працівників промисловості та сфери послуг [11].

Висновки. Отже, інноваційна модель розвитку сільського господарства Польщі, яка нині активно впроваджується у практику господарювання, має багатоваріантний характер. Її цільова спрямованість полягає у створенні стабільного й конкурентоспроможного аграрного виробництва в умовах розвитку євроінтеграційних процесів.

Сільське господарство Польщі після вступу країни в ЄС показало переважно позитивну динаміку розвитку, що проявилася в зростанні обсягів виробництва аграрної продукції та її експорту, збільшенні дотацій та підвищенні доходів великих та середніх господарств. Водночас адаптація аграрного сектора Польщі до умов господарювання об'єднаної Європи відбувалася далеко непросто. Польські селяни були змушені відмовитися від вирощування деяких культур та сплачувати штрафи за надвиробництво у тваринницькій галузі.

Одним із ключових факторів успіху польського сільського господарства є доступ фермерів до фінансів, можливість отримати кошти, необхідні як для поточних потреб, так і на розвиток.

Таким чином, сільське господарство Польщі розвивалося відповідно до економічної й агротехнічної стратегії Співдружності. Відбувалися суттєві зрушення в якісних параметрах виробленої продукції. Ринок сільськогосподарської продукції Польщі посів потенційну вагомую нішу у світовому продовольчому ринку. Актуальним і надалі залишається дослідження впливу економічних трансформацій в сільському господарстві Польщі на шляху євроінтеграції.

Список використаної літератури та джерел:

1. Бочаров С. Наслідки вступу Польщі до ЄС для сільського господарства країни (2004 – 2007 рр.) [Електронний ресурс] / Сергій Бочаров. – Режим доступу: <http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php>
2. Лисенко Л.В. Розвиток сільського господарства і сільських територій в Польщі – досвід для України [Електронний ресурс] / Л.В. Лисенко. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/5/06.pdf>
3. Марчук Л.П. Інноваційні підходи до розвитку сільського господарства в Польщі [Електронний ресурс] / Л.П. Марчук. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_WP_2009/Economics/50951.doc.htm
4. Мащенко Є. Ю. Аналіз польського досвіду розвитку сільського господарства / Є.Ю. Мащенко // Економічні інновації. – Випуск № 60. – 2015. – Книга II. – С. 7–17.
5. Селіванова-Зеркаль І. О. Сільське господарство Польщі: еволюція 2000-х років у вимірі європейської інтеграції / І.О. Селіванова-Зеркаль // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. – Випуск 3. 38 (110). Історичні науки. – 2014. – С. 121–127.
6. Яблоньска-Урбаняк Т. Сельское и пищевое хозяйство в Польше / Тереса Яблоньска-Урбаняк. – Варшава : Министерство сельского хозяйства и развития села, 2009. – 80 с.
7. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I / Упорядник Г.Друзенко; за заг. ред. Т.Качки. – К.:

Юстиніан, 2005. – 512 с.

8. Аграрные реформы в странах Центральной и Восточной Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uris.org.ua/vseobschaya-istoriya-gosudarstva-i-prava/agrarnye-reformy-v-stranah-tsentralnoy-i-vostochnoy-evropy>

9. Могильний О.М. Конкурентні переваги аграрних секторів України та Польщі [Електронний ресурс] / О.М. Могильний, Н.А. Герасименко. – Режим доступа: http://eip.org.ua/docs/EP_07_4_55_uk.pdf

10. Борщевський В. Інституційні основи суспільно-економічних і ринкових перетворень в Польщі / В. Борщевський. – Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2003. – 46 с.

11. Кому в Польщі жити добре? Фермерам! [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.polradio.pl/5/119/Artykul/134058>

12. На шляху до Європейського Союзу. Досвід Польщі. – Київ : Громадська організація «Фундація «Відкрите суспільство», 2006. – 147 с.

References

1. Bocharov, S. The effects of Poland's accession to the EU agriculture of the country (2004–2007). Retrieved from http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=3285 (in Ukr.)

2. Lysenko, L.V. The development of agriculture and rural areas in Poland - Experience for Ukraine. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/5/06.pdf> (in Ukr.)

3. Marchuk, L.P. Innovative approaches to agricultural development in Poland. Retrieved from http://www.rusnauka.com/23_WP_2009/Economics/50951.doc.htm (in Ukr.)

4. Mashchenko, I.J. (2015) Analysis of the Polish experience in agricultural development. *Economic innovation*, 60, II. – 7–17 (in Ukr.)

5. Selivanova-Zerkal, I.O. (2014) Agriculture Poland: Evolution of the 2000s in terms of European integration. *Scientific Herald mnu V. Suchomlynsky*, 3. 38 (110), 121–127 (in Ukr.)

6. Yablonska-Urbanyak, T. (2009) *Selskoe and pyschevoe farms in Poland* Warszawa: Ministry of agricultural sector and rural development (in Russ.)

7. The constitutional acts of the European Union (2005). Part I Compiled H.Druzenko; for the Society. Ed. T.Kachky. K : Justinian (in Ukr.)

8. Agrarian Reform in Central and Eastern Europe. Retrieved from <http://uris.org.ua/vseobschaya-istoriya-gosudarstva-i-prava/agrarnye-reformy-v-stranah-tsentralnoy-i-vostochnoy-evropy> (in Russ.)

9. Mogilni. A. M. Competitive advantages of agrarian sector of Ukraine and Poland. Retrieved from http://eip.org.ua/docs/EP_07_4_55_uk.pdf (in Ukr.)

10. Borshevsky, B. (2003) *Institutional foundations of socio-economic and market reforms in Poland*. Lviv: Izd Lviv.

commercial. Acad. (in Ukr.)

11. To live well in Poland? Farmers! Retrieved from <http://www.polradio.pl/5/119/Artykul/134058> (in Ukr.)

12. On the way to the European Union. Experience Poland (2006). Kyiv: NGO “Foundation” Open Society “(in Ukr.)

Z. V. Svyaschenko

THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN POLAND

The situation in agriculture in Poland was and remains essential criterion for success of Polish politics of European integration. That is why the purpose of the proposed research is to analyze the impact of Poland's accession to the European Union on the agricultural development of the country, identify the positive and negative consequences of integration processes on the state of the agricultural sector.

It is stated that the restructuring of agriculture was aimed at forming households with high marketability, improve their internal infrastructure, the development of cooperative forms of production to creation and improvement of public infrastructure: power grids, ahrotehservis, automobile ways, land reclamation systems and more.

The land market in Poland consisted enough contradictory, which was associated with a lack of financial means and a waiting position of farmers, preservation of limited demand from domestic and foreign investors.

Since the first months of Poland's membership in the EU of farmers received payments from the budget of a united Europe.

Successfully began to develop Poland's foreign trade in food products. His successes manufacturers of food products are largely required to deliberate export policy, which included a variety of measures to regulate agricultural production and agricultural markets. These measures include further intervention purchases and sale of food products, accumulation of reserves, budget subsidies, direct additional payments to farmers, to mobilize funds for development rural areas via the stock market and so on.

Poland, as part of the EU agricultural policy aimed at rural areas development, rural member's countries and candidates, gained useful experience to establish a system of local government.

It is concluded that Polish agriculture developed in accordance with the economic and agronomic strategies Commonwealth. There were significant improvements in the quality parameters of products. Market of agricultural products in Poland has taken considerable potential niche in the global food market. Actual topical study of the effect economic transformation in agriculture in Poland on the way European integration.

